

THEN BÁCH CỐC và THEN BÁCH THỨ

LỤC VĂN PẢO

Trong Then kỳ yên và lẩu Then có tứ bách, tức là: *Bách điều, bách thú, bách va và bách cốc*.

Bài Then bách cốc và Then bách thú này chính là một trong bộ tứ “Bách” ấy. Đây là bài của một nơi sử dụng, rất cần có bài của nhiều nơi để so sánh đối chiếu mới có thể có được bản tương đối đủ như Bách điều mà chúng tôi đã công bố. Để người Tày đọc đỡ hăng hụt về gieo vần, ở các bản Then Tày chúng tôi cho hai dấu vào một nguyên âm biểu thị thanh lửng, như tả (bỏ) khác tả (sông suối)... Thử nghiệm này đã được nhiều nơi hoan nghênh khi đọc “Thành ngữ Tày - Nùng”.

1. THEN BÁCH CỐC*

Nguyên văn:

- Tổng khẩu va, Nà khẩu lão -
 Các bậc nằng dang phủ sân chang
 Phụng lệnh giờ khai bang lập quốc
 Tự hồng vang tị nước cho an
 Nhân slinh tời hộn mang tị thể

5 Như vi hựu thư kế kí biên
 Vượt cư tại sơn xuyên vô đạo
 Bấu chắc sự rườn đảo tổ khăm
 Lộn lạo dú đuối căn vô cúng
 Bâu may hết slũa nững dà thân

10 Đây cầm thú muông lân kin thuồn
 Nhự mao nhi ẩm huyết tầng khôn
 Bách vật cuá chang đông kin thuồn
 Phân lòng bấu chắc chốn đồ ni
 Linh cãng tố tỉ dú bấu mi

15 Mì slương sloong tha vằn lông chỏi
 Nạn quang ni bấu khói slắc tua

Chùa căn chảng khừn mùa lạy chũa
 Lạy Pụt khỏi dú khỏ lằm lải
 Thễ gian kin lẹo thai thuồn dá
 20 Đúc phật chảng phán cạ phân minh
 Tời cón au thần tin pây cón
 Tam slinh pụt lông dỏm quốc gia
 Thễ gian ngòi xẩu xa rại nả
 Chảng tặt mì tạo hóa phân minh

25 Pụt chảng au thần tin ẻo tẹo
 Bách vật chảng đẫy liệu thoát thân
 Chảng đẫy dú sơn lâm đại ngạn
 Bách cốc vua Ngọc Vàng mì phân
 Chảng tặt mì quân dân mọi sự

30 Chảng tặt mì dả xử phua mià
 Fán rà dú rườn quê mì bản
 Tạc bia lập hương án nhân luân
 Tử tiết vận thu đông xuân hé
 Khuốp pi tặt mì lệ tuyên niên

(*) Cụ Hà Văn Ứng, Pá Lẹo, Đại Sảo, Chợ Đồn, Bắc Thái cung cấp (Nguyên văn Nôm, Phương Bàng sưu tầm 1991)

35 Lồm pật tu thượng thiên khai ẩn
 Lồm pật tu càn khôn khai môn

- Lờm pật thuồn Ô Tôn Tam táo
 Tin sử khữn tuyên kháo thượng phương
 Slíp pét nước mừng cường tiên đáng
- 40 Huyền Quang tặt thờ vãng khắp lòng
 Tự Bàn Cổ dạy phân tam tái
 Quốc mậu dú pác khái mì phân
 Cản thẻ toọng thông tâm mưu ké
 Khuốp pi mì lấu thẻ tiến vua
- 45 Lệnh vua liệng quân binh tẹ đẫy
 Dượng mờ mưa tẹ lạy pụt luông
 Quốc mậu dú nửa dương chảng cạ
 Fân tặt lòng đạo lả dương đông
 Tạo hóa lập Thần Nông lẹo khắp
- 50 Khắc thủy chảng slinh oóc liệng dân
 Bàn Cổ chảng tặt fân hạ đáng
 Tạc bia sle mọi đoạn thẻ gian
 Fè khẩu vua Lịch Quang dú ngạn
 Au fè khẩu lông ván sơn lâm
- 55 Cản thẻ chảng mưa thâng xo đuối
 Fè khẩu dú khuổi lâm sơn
 Vua Thuần sai sử quan lông tím
 Khắc thủy dú ẩn hình đông luông
 Linh căng cấp thú muông mà téng
- 60 Ngòi hãn dú một mệnh khai phja
 Thử chảng củ au mà ngạn ké
 Hữu au thuồn hết fè liệng cò
 Cản thẻ chảng mưa xo thâng ngạn
 Xo fè khẩu lông ván liệng cò
- 65 Mọi tị đẫy kin đo lẹo chắc
 Muối khẩu táy ăn fặc ăn qua
 Khẩu slúc hác lãn mà khẩu đảo
 Bội chưng nạng vô đạo ham nga
 Pị lừa cấp noọng a vô sự
- 70 Cổ ý nạng thỉnh thự khôm lai
 Chảng béc càn oóc chàn pây cọn
- Muối khẩu chảng tan ón pèn viên
 Fấn nạng khữn sơn xuyên ngạn quảng
 Fấn nạng pèn mần pãng pấu tao
- 75 Mưa mển cấp báo slao dú lạc
 Xam mià dú cung các nghỉ ngơi
 Tẻo mưa tha liên lai tập quạng
 Chùa căn khữn ngạn** quảng tào mần
 Dờ này xa bấu hãn như cón
- 80 Slao nọi cấp báo ón thiếu niên
 Chùa căn kếp khẩu piên hết fè
 Khẩu slúc mền tẹ ké chang nà
 Dờ này mền bấu mà chảng hại
 Khẩu slúc chảng au hải pây tan
- 85 Tan thòi chảng au càn pây háp
 Au mà tèm dăng các chan chan
 Lưu tuyên sle thẻ gian hạ giới
 Dương gian kin sửa thại lẹo đo
 Chảng au mà tiến vua nộp slảo
- 90 Khuốp pi mà khẩu đảo rườn kho
 Cản thẻ hại toan lo mọi đoạn
 Bươn slam đét chang ngạn mòm lai
 Đại Lực tạo mò vài canh chả
 Lưu Khâm hết pèn pja pèn khoan
- 95 Bươn nhị cấp bươn slam lông chả
 Bươn slí mền liên mã đẫy cãm
 Bươn hã mền pãn lãn chả ón
 Nhìn chài chảng kéo dòm chùa căn
 Slảng oóc au pây đãm cón pậu
- 100 Bươn chết mền pèn khẩu pãn lãn
 Bươn pét mền liên khãm đặng tọng
 Bươn cẩu mền slúc lông chang nà
 Bươn slíp tan au mà khẩu đảo
 Bươn ết tọn khẩu slảo vua quan
- 105 Bươn lạp tọn khẩu chang vua vàng
 Chùa căn khữn theo tạn mừng bản

- Lệ liên khẩu mà thâng vôi vãng
 Fục vọng lòng nả tận sân va
 Sang trọng răng khẩu mà kin nậm
- 110 Tạ bốt sle pja tằm ni thai
 Kin nhựng nậm khi vại nầu cẳm**
 Mò cảm them vại nhậm quá hua
 Dá hầu khữn mường nư theo tận
 Tiểu đệ khỏi dú ngạn sơn lâm
- 115 Cận thể chẳng mưa thâng ngạn quảng
 Pja khoan pây phát quảng au lôm
 Ngụ sắc mây sơn lâm bách mộc
 Co thai pây liên chút tẩu nư
 Vả thang liên chòn mưa slào vêng
- 120 Vần thuổn tăng xấu xảng một khi
 Tua ké thư mây rì pây chộc
 Tua nọi mền liên bốt theo lãng
 Tua bốt tua chia fần kín đáo
 Bách vật dú sơn hào ni quây
- 125 Cản chạn tộ đành đây bấu chạn
 Cuá đây đăm đin cải hác đây
 Khỏi tẹ xo khữn pây theo chuá
 Lệnh động vang mì chuá cầu ngãn
 Chẳng pèn khẩu xiên pãn lưu tức
- 130 Tua khỏi đẩy cứu phúc dương đông
 Khẩu nà liên mà thâng phét đá
 Khôn khéo răng dú pá đông khãm
 Hác mà cẳng hung hăng rừ đẩy
 Khôn nhằng dú cốc mây ản thân
- 135 Cừn vằn nhựng nậm phân lòng loệt
 Mãng chẳng đẩy chấp lạc tứn co
 Khẩu lảo cấp khẩu nua khẩu chủ
 Khẩu cá tầng khẩu mộ khẩu chiêm
 Lạo khẩu lạo xãm xoen cheng oóc
- 140 Khẩu pãn cấp khẩu mộc khẩu dà
 Mác mũi cấp mác vai mà cháu
- Đầu đồng cấp mần pẩu lao xao
 Khẩu pãn cấp bạch mao, khẩu chủ
 Bách cốc tẹo mà hội chang sân
- 145 Khẩu mộ là càn phân càn phó
 Khẩu tài miêu mì thổ càn yêu
 Bách cốc tẹo mưa theo khẩu chủ
 Hiệu lệnh đế rườn chuá fản sang
 Khẩu lấy nằng kim cang pây cón
- 150 Xiên pãn củ tin oóc theo lãng
 Đang noọng nụng lựa đăm lốt mịnh
 Slửa vóc xanh fự hính khôn ngoan
 Khẩu nà nằng kim quang mjàc nả
 Chuá ban hầu chức cải đồ vương
- 155 Xiên pãn fong chức luông đồ fủ
 Khẩu lảo phong hầu chức thái la
 Khẩu chủ fong liệng cò thái bảo
 Khẩu lảo fong chính đạo Cô Kê
 Thất tiết rà fong sle khẩu phảng
- 160 Khẩu cả là thông thái bản hương
 Khẩu pãn nụng lải luông chính đội
 Lạo vinh nả khao chỏi khôn ngoan
 Fong nha lại tấy chang nghĩa cổ
 Khẩu móc là đội xứng đầu binh
- 165 Pảng tao tứn đông xinh sloong háng
 Công khanh là khẩu phảng chính danh
 Lực sức ngồi yển anh dinh nội
 Sle hầu mường mưa đuổi theo lãng
 Đầu đông kéo theo lãng piết lạ
- 170 Choọc mần tồ nhả mạ hầu quân
 Bách cốc chuá mì phân lẹo đoạn
 Khẩu chiêm thụ cơ hán hậu binh
 Sổ mường slinh vụ đông lạnh lúng
 Thụ sắc phong cửu túng thông dong
- 175 Đoạn thoi các đẳng ông lại tuáy
 Kì nhật ná hầu cháy pèn hăng.

Dịch Việt văn:

- Đồng lúa năm, ruộng lúa chùm - (1)
 Các vị ngồi giữa sân trong phủ
 Đợi lệnh giờ mở mang dựng nước
 Từ hồng hoàng thuở trước đến nay
 Từ hỏn mang đến ngày yên trị

5 Sách người xưa vẫn để ghi biên
 Ăn ở chốn núi non vô đạo
 Chẳng nhà cửa giàn giáo trú dâm
 Hỏn độn cùng sống chung một chỗ
 Lấy lá cây làm áo che thân

10 Được cầm thú núi rừng ăn cả
 Ăn lòng và uống máu còn tươi
 Trăm thứ vật trên rừng ăn hết
 Mưa rơi chẳng biết chốn nấu thân
 Như khỉ vượn cũng không chốn ở

15 Hai mặt trời khắp chỗ chói chang
 Hươu nai hết con đường trốn chạy
 Mới rủ nhau lên lay chúa trời
 Lay thưa Pụt chúng tôi sống khổ
 Trần gian ăn hết của chết nhiều

20 Đức Phật có lòng yêu mới bảo:
 Đời xưa dùng gót chân đi trước
 Bụt trời được đi xuống mừng người
 Thấy người trần khắp nơi xấu dáng
 Bắt tạo hóa cải dạng cho xinh

25 Bụt mới lệnh bẻ gót đi sau
 Trăm thứ vật cùng nhau thoát khổ
 Được tự do sống ở rừng xanh
 Ngọc Hoàng lại xét phân bách cốc
 Đặt quân dân mọi thức đủ đầy

30 Định giá thú thành ngày chồng vợ
 Người được chia ở chỗ làng quê

Lập hương án tạc bia thờ phụng
 Xuân, hè, thu, đông vận bốn mùa
 Quanh năm đặt ngàn xưa cổ lệ

35 Gió thổi cửa thượng đế mở ra
 Gió thổi cánh cửa trời mới mở
 Gió thổi mái lên cửa Tam Tào(2)
 Có sứ lên mừng trời truyền báo
 Mười tám nước trên trời xứ tiên(3)

40 Tướng Huyền Quang lệnh thờ
 thành hoàng(4)

Từ Bàn Cổ dạy phân tam giới
 Quốc Mẫu nơi cửa ải phân chia
 Nhưng người trần lắm bề mưu chước
 Mỗi năm làm nên rượu tiến vua

45 Vua ra lệnh nuôi quân bằng được
 Giơ tay lay phía trước bụt to
 Quốc Mẫu ngự trên giường mới bảo
 Phân chia cho hạ giới giống người
 Thần nông ở khắp nơi giáo hóa

50 Nhờ có nước mới được nuôi dân
 Bàn Cổ mới đặt phân trên dưới
 Tạc bia thành lễ thói con người
 Giống thóc lúa Lịch Quang trên núi
 Mới mang về hạ giới gieo trồng

1. Va: lúa ngắt cả bông, buộc túm mang về, cần ăn mới đập thành thóc.
 2. Tam Tào: thực ra là chỉ khái niệm Nam Tào, nơi ghi số sinh tử của nhà trời đối với người trần gian. Nhưng đây cho là nơi quyền uy.
 3. Trong huyền thoại Tày có nơi cho rằng ở trên trời có 18 nước.
 4. Huyền Quang, Quốc Mẫu, Bàn Cổ....: Huyền Quang là tướng nhà trời; Quốc Mẫu: nhiều khi để chỉ bà Bụt, có khi quan niệm như bà mẹ quản lý việc sinh nở của loài người; Bàn Cổ: coi là vua giúp loài người chăn nuôi và sản xuất ra ngũ cốc.

55 Người thế mới lên rừng để xin
 Khi đầu lúa ở miền hoang dã
 Vua Thuần sai sứ giả xuống tìm(1)
 Giống ngô cốc trong rừng giấu diếm
 Khi vượn cùng chim chuột chờ ăn

60 Hôn giống vẫn một mình chạy chốn
 Sứ giả được phép đón về rừng
 Cho ngô cốc được làm giống má
 Người trần lên rừng để xin về
 Xin giống thóc mang về nuôi thân

65 Cả mọi nơi xa gần no đủ
 Hạt thóc bằng quả dưa, quả bí
 Khi chín lại tự lăn vào bờ
 Nhưng bởi tại bà cô độc ác
 Chị dâu cùng cô chẳng có việc gì can

70 Cô cố tình làm ngang sinh sự
 Vác đòn ra sàn để đánh bữa
 Hạt thóc mới miền tan thành hạt
 Một số chạy táo tác lên rừng
 Một số thành khoai, bí, củ bầu, củ nâu

75 Khi đó cùng trai gái lạc đường
 Hỏi lấy vợ trong ruộng ngơi nghỉ
 Trở về mắt đã thấy lu mờ
 Rủ nhau lên rừng xanh bởi củ
 Mà nay tìm hiếm có như xưa

80 Trai tư với gái tư cùng đến
 Rủ nhau nhặt thóc vụn gầy nòi
 Lúa chín chúng tự già trong ruộng
 Nay chẳng còn tự đến như xưa
 Khi chín dùng hái vợ gặp lấy

85 Dùng đòn càn khi ấy gánh về
 Thóc lúa đầy tràn trề khắp chỗ
 Mới truyền lại hạ giới nhà nhà
 Người trần được ăn no thừa thãi

Mới đem về nộp tới nhà Vua

90 Hằng năm cho đây bò kho đun
 Người thế phải tính toán toan lo
 Đến tháng ba nắng to gay gắt
 Nuôi trâu Đại Lực giúp cày bừa
 Lưu Khâm giúp làm ra dao búa

95 Tháng hai ba gieo mạ ngoài đồng
 Tháng tư mạ mọc xanh bằng nắm
 Tháng năm mượt xanh thắm mạ non
 Gái trai rủ từng đoàn đi đến
 Ra đồng cấy khắp chốn đó đây

100 Tháng bảy đẹp hây hây thành bụi
 Tháng tám nó che tối cả đồng
 Tháng chín lúa chín vàng ngoài ruộng
 Tháng mười gặt khắp chốn vào kho
 Tháng một nộp cho vua nhà nước

105 Tháng chạp mới nộp tới vua trời
 Hây theo ta lên nơi trời cả
 Lễ dâng trời vội vã mang lên
 Cúi đầu sụp lạy nơi sân ngọc
 Vua thương cho mời qua soi nước

110 Sông cạn cá nháo nhác chạy thân
 Sớm tối cá thở phàn trâu bò
 Bò đi, trâu cũng giẫm lên đầu
 Cấm đi lên ruộng trời cùng ta
 Em nhỏ ở ruộng to rừng đậm

115 Người thế mới đi đến ngàn hoang
 Lấy rìu dao phát quang cho mát
 Phát trăm cây ngô sắc ngàn xanh
 Khi cây héo khô cành liền đốt
 Lửa nóng cháy rừng rục dưới trên

120 Mới mời cả xóm thôn xa gần

1. Đoạn này tả về cách gieo trồng ngô lúa trên ruộng.

Người già cầm cây cành chọc lỗ
 Trẻ nhỏ bước cùng rắc theo sau
 Giống xuống chúng chia nhau đều đặn
 Bách thú nơi rừng rậm chạy xa

125 Dấu lười cũng phải đi trốn tránh
 Giống tốt trồng đất lớn vẫn hơn
 Cho phép tôi theo lên cùng chúa
 Lệnh liền truyền chín chỗ đó đây
 Mới thành lúa *xiên păn* lưu thế(1)

130 Thần tôi được cứu giúp giống người
Lúa ruộng liền tới nơi mắng mỏ
 Mây khôn sao ở chỗ rừng xanh
 Ra điều nói hung hăng sao được
 Ẩn mình nơi gốc mục đòi khôn

135 Đêm ngày chịu mưa tuôn ẩm ướt
 Mây mới ra được rễ nuôi thân
 Lúa Lào cùng Lúa Nua, Lúa Chủ(2)
 Lúa Cá cùng lúa Mổ, lúa Chiêm
 Kẻ đi ra kẻ chen tranh vào

140 Lúa Păn cùng lúa Mọc, lúa Đà
 Quả Gấm cùng quả Vai tới cứu(3)
 Khoai đòi cùng củ Bấu rộn ràng
 Lúa Păn cùng Bạch Mao, lúa Chủ
 Bách cốc cùng hội ngộ giữa sân

145 Lúa Mổ có người phân cắt cử
 Lúa đẹp màu có số người yêu
 Bách Cốc lại về theo lúa Chủ
 Có hiệu lệnh nhà chúa phán sang

Nàng lúa nương Kim Cương đi trước
 150 Lúa Xiên Păn cất bước theo sau
 Minh em mặc áo đen do số
 Áo vóc xanh phục vụ người khôn
 Lúa ruộng là Kim Cang xinh đẹp(4)
 Ban chức to là chức Đô Vương

155 Xiên Păn cho làm quan Đô Phủ
 Khẩu Lào thì giữ chức Thái La
 Lúa Chủ phong chức to Thái Bảo
 Lúa Lầu chức vợ thảo Cô Kê
 Thất tiết nên phong cho lúa mạch

160 Lúa Cả thông thái nhất toàn làng
 Lúa Păn mặc áo rồng Chính Đội(5)
 Lão Vinh mặt sáng chói khôn ngoan
 Phong Nha Lại đứng khuôn phép cổ
 Lúa Móc đầu đội mũ lãnh binh

165 Báng, Dao mọc rừng xanh hai hàng(6)
 Chức công khanh đường đường Lúa Mạch
 Liệu sức quản yếu anh dinh nội
 Nhường cho cùng đi với đàng sau
 Đông tây kéo theo nhau đẹp lạ

170 Bọn mây phải cắt cỏ ngựa ăn
 Bách cốc chúa đã phân hết thầy
 Lúa chiêm chịu thiệt vậy hậu sinh
 Sinh vụ đông nhân tình lạnh lẽo
 Lên cừu trùng mà đợi tấn phong

175 Phong đoạn các chư ông liền trẩy
 Hẹn ngày không được chậm thành lâu

1. Xiên Păn: Một thứ lúa nương có râu dài chim chóc ít ăn được.
 2. Lào: nếp con; Nua: nếp cái; Chủ: một loại lúa cấy ở nương...
 3. Quả Gấm, Quả Vai (quả cây mây): là những quả có thể luộc ăn để chống đói. Nên nó thường là những thứ quả rừng được các loài

thú, chim chuột... ưa thích.
 4. Kim Cang: trong then thường chỉ chung các loài lúa là hoa Kim Cang, Kim Quý, thứ hoa quan trọng bậc nhất cho con người.
 5. Chính Đội: ông đội phụ trách chính.
 6. Báng, Dao: hai cây hình như móc, cho ta bột tức bột dao, bột báng.